

Arkæologi | Jættestuer og stendysser står som monumentale symboler på Danmarks oldtid, og i en ny bog opsamler arkæolog Svend Illum Hansen mange års erfaring og viden på området

Byggesjak rejste rundt og opførte jættestuer

interview

AF JOSEPHINE SCHNOHR
historie@k.dk

"Vældige sten, der er lagt over de gamle grave og huler, som vidner om giganternes kultur." Således beskriver historikeren Saxo Grammaticus i 1100-tallet stenalderens storstensgrave og deraf betegnelsen jættestuer. De monumentale storstensgrave pryder fortsat det danske landskab i mere eller mindre bevaret stand. Oprindeligt lå der over 2.000, måske helt op til 40.000, af dem spredt i landskabet, hvilket er den tætteste koncentration af storstensgrave i hele verden. I dag er henved 7300 af dem registreret og cirka 2800 bevarede og fredede. I over 30 år har arkæolog Svend Illum Hansen arbejdet med at restaurere storstensgrave og har ad den vej fået indgående kendskab til disse grave og byggefolkenes bag, og det opsamler han i sin nye bog "Jættestuebyggerne. Arkitektur i Danmarks stenalder".

"Igenem årene har jeg genopbygget talrige megalitgrave, og undervejs i processen med at skille og samle stenene har jeg fået en tydelig fornemmelse for, hvordan disse byggefolk tænkte. Vi har altid tilstræbt at bruge oprindelige materialer og metoder og har derfor stået med de samme problemstillinger som datidens stenbyggerne. Det har kun øget min respekt for dem, for de tænkte både som ingeniører og arkitekter," forklarer Svend Illum Hansen.

Den komplekse konstruktion af storstensgravene med opretstående bæresten og tonstunge dæksten sammenholdt og understøttet af indskudsten og tornure indikerer, at der stod erfarne folk bag.

"For mig hersker der ingen tvivl om, at der dengang rejste professionelle byggesjaker rundt og opførte storstensgravene. Det var ikke et projekt, som en landsbys befolkning bare kunne kæfte sig ud i. Det krævede en håndværksmæssig erfaring og viden, som det tog årevis at opbygge. Så måske gik stenbyggererhvervet i arv inden for visse familier og fra mester til lærling. Undervejs i mit arbejde med storstensgrave rundt om i landet blev det tydeligt, at der er visse fællestrekk og normer inden for gravbyggeriet. Men så er der også små forskelle, der står som en slags fingeraftryk efter en bestemt stenbygger. At han altså løste nogle ting på sin måde og måske gav det videre til sine folk. De sær-

træk kan gå igen på tre-fem megalitgrave fra samme område, så man på den måde kan følge de samme stenbyggeres flere steder og virkelig opleve at komme helt tæt på dem," siger Svend Illum Hansen.

Et stengravsbyggeri skete givetvis på en lokal hvdovingsinitiativ. Gravtypen dukkede op i begyndelsen af bondestenalderen, hvor folk slog sig ned som fastboende med agerbrug og husdyrhold. Små bysamfund opstod og der skete med også et mere fastmonteret hierarki, der måske manifesterede sig ved opførelsen af en kæmpemæssig stengrav.

Man kan derfor forestille sig, at hvdovningerne i landet allerede sig med et hold stengravsbygger for at få opført en storkamret grav til hvdovningen selv og familien. Der blev udvalgt et passende sted at bygge, måske et højt og åbent sted med en aflokket langhøj. Så satte stenbyggerne de lokale i gang med at indsamle byggematerialer, for det var faktisk svært at finde så store mængder materiale og de helt rigtige sten i den helt rigtige størrelse.

"Det indsamlede materiale blev givetvis sorteret og lagt klar i bunker, som vi ser det på en byggeplads i dag. Derefter har det været stenbyggerne en sæson, måske flere for de helt store jættestuer, at bygge. Ved Jordehøj på Møn fandt vi en rampe, der var groet til med græs undervejs i byggeprocessen, så her var man rilsyneladende i gang i flere sæsoner," påpeger Svend Illum Hansen.

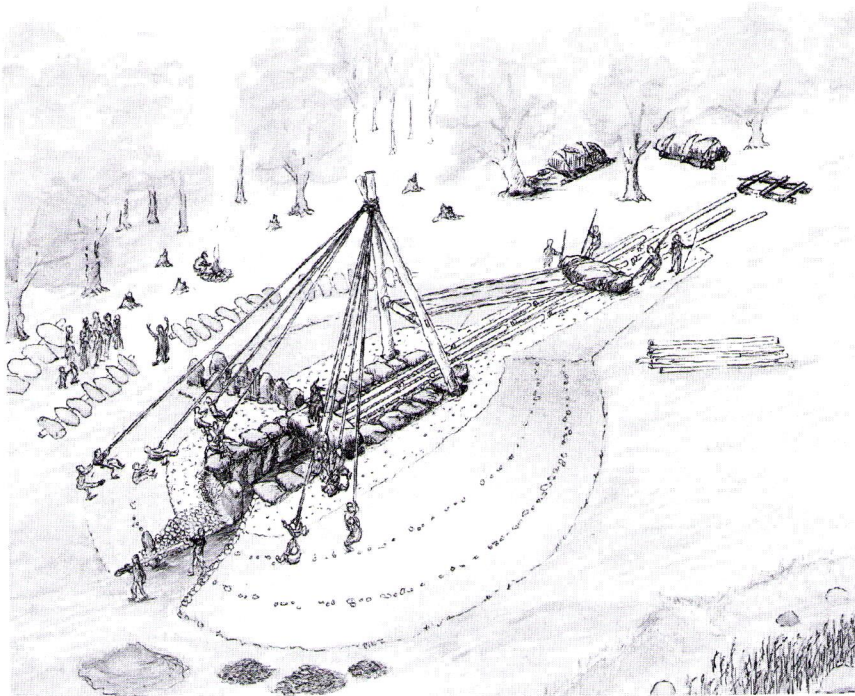
Første trin af et jættestuebyggeri var opførelsen af gravkammer og gang, hvor stenbyggerne formåede at tumle mange tonstunge sten. Dernæst opførte man en kæmpemæssig høj, der kunne variere i udformningen, ligesom materialerne også varierede regionalt — man bevægede sig nemlig sjældent langt efter byggematerialet.

Både stengrav og høj blev udsmykket med konstruktionsmæssige finesser. Tornure skulle forhindre bølger i at trille ind i gravkammer og gang. Tætningsten, birkebark og tagdryp skulle holde gravens indre tørt og tørt. Der blev også indlagt drænsystemer i form af kanaler fyldt med flint, der kunne lede vand bort og holde dyr ude.

"Nogle af de tidligste jættestuer var faktisk de mest velbyggede, hvor vi ser mange strindige finesser. Men selv om vi efterhånden ved meget om de her grave, er der fortsat spørgsmål at besvare. Det ville jo være helt fint at finde nogle af de mest velbyggede storkamre for at afbale byggeprocessen nærmere. Så er der jo også det eviggyldige spørgsmål om, hvordan stengravene blev brugt. For efter den første begravelse i en jættestue genbrugte man den jo til flere begravelser, så der blev rodet og regeret med knoglerne. Nogle steder fremstod de som behuse med knoglerne liggende sorteret. Andre steder blev de afledede placeret siddende i nicher, og det er der gjort nye iagttagelser af i Falbygden i Sverige," fortæller Svend Illum Hansen.

I løbet af den godt 300 år lange periode, hvor storstensgravene blev opført, skete der altså skift i både de håndværksmæssige og trosnæssige traditioner herhjemme. Og ligeså pludseligt som jættestuebyggerne dukkede op, ligeså pludseligt forsvandt de:

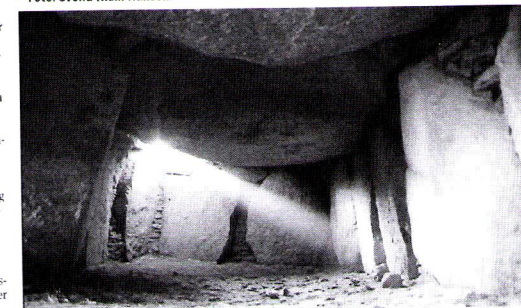
"Der var jo tale om et sandt byggeboom med alle de stor-

▲ Rekonstruktionstegning af, hvordan man kunne have hejst de tonstunge sten på plads med et A-formet træstillads. – Tegning: Thomas Bredsdorff.

▲ I den restaurerede jættestue Klækkendehøj på Møn har arkæologerne lavet en udstilling af, hvordan der kunne have set ud inde i gravens stenalderen kort efter en begravelse. – Foto: Svend Illum Hansen.

▲ Lysindfald i jættestuen Glentevej på Lolland viser, at stenbyggerne godt kunne have tænkt solen og måske også månen ind i placeringen af stengraven. – Foto: Torben Dehn.

stengrave, og så nærmest fra den ene dag til den anden holdt man op. Omkring 100 år står lidt 'mørke', og vi ved ikke rigtig, hvad der skete.

Var det mangel på materialer? Eller på byggespecialister? Min umiddelbare indskydelse er, at en eller anden form for epidemier ramte de

her mennesker. For det er pludseligt totalt stop! Måske får vi også svar på det en dag," lyder det håbetuende fra Svend Illum Hansen.

kort nyt

AF RASMUS VANGSHARDT
historie@k.dk

Tysk historiker kortlægger massakre i Polen

POLEN Tyskland holdt som bekendt nabolandet Polen besat under Anden Verdenskrig og udførte i den tid omfattende massakrer. Men nu fremstår den besættelsestid som en periode, hvor der udelukkende var to offergrupper: Polske jøder og fordrevne tyskere. Det skriver historikeren Irena Hrebniok i sin nye bog "Im Schatten von Auschwitz. Deutsche Massaker an polnischen Zivilisten 1939-1945" (på dansk: I Auschwitz 'skygge'. Tyske massakrer på polske civilister 1939-1945) kortlægger tyskernes mangfoldige metoder for at dræbe på den ene million ikke-jødiske polakker, der også blev slået ihjel. Det er ifølge forfatteren første gang, at metoden på de ikke-jødiske polakker bliver studeret systematisk og videnskabeligt.

Isaac Newton-bog er verdens dyreste efter auktion

ENGLAND "Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica". Det lyder måske ikke som den mest interessante bogtitel, men ikke desto mindre er den blevet den dyreste videnskabelige bog nogensinde, da den for nylig blev solgt for 1,7 millioner dollars ved en auktion. Det fortæller livescience.com. Bogens titel lyder i oversættelse "Naturfilosofiens matematiske principper", den er skrevet af videnskabsmanden Isaac Newton, og det solgte eksemplar er fra 1687, hvor man trykte den i London. Albert Einstein skal have kaldt den "det måske største intellektuelle skridt, der nogensinde er blevet gjort af en mand alene".

Sådan blev store sten håndteret

► Et af de centrale spørgsmål omkring storstensgravene er, hvordan datidens stenbyggere håndterede de kæmpemæssige sten. De tonstunge dæksten skulle jo hejses på plads, så man kan have haft en form for talje eller krannordning, men det er ikke påvist.

► Ved flere jættestuer er der påvist store stolpehuller, hvis form og vinkel tyder på et A-formet træstillads, der kunne vippe dækstenene ind over kammeret og forsigtigt sænke dem på plads.

► Stenbyggerne havde brug for at flække de store sten, og her benyttede man sig givetvis af kløvning og en kombination af ild og vand, som det er påvist ved jættestuen Månehøj på Svinø på Sydjylland.

Birkebark skabte affjedring

► I forhistorisk tid tjente birkebark alskens formål, blandt andet som indpakning, kurve, spande, gulv og som datidens svar på tagpap. I ni tilfælde i Danmark og senest i to tilfælde i Sverige er birkebark fundet foldet og lagt ind mellem stenene i de såkaldte tornure mellem bærestenene i jættestuernes kammer og gang. Disse barkmellelag skulle tætte stengravene, så der ikke trængte fugt ind. Men den foldede bark var også fjedrende og kunne absorbere og fordele tryk ovenfra, så de nederste sten ikke flækkede. Barkfundene har givet mulighed for C14-dateringer, og de dateringer har lagt 50-100 år til i hver ende af perioden med jættestuebyggeri.

Flint med rituelle undertoner

► Flint var så at sige en grundsten i nordisk stenalder og indgik som byggemateriale i storstensgravene. Af uvisse årsager blev hvidbrændt flint forbundet med tidens begravelsesritualer, og hvidbrændt flint er fundet spredt på gulvet inde i stengravens kammer og foran indgangspartiet. I en del tilfælde er hvidbrændt flint også påvist på højens overflade, hvilket har givet højen en strålende hvid overflade især i solskin. Hvid er i mange oldtidskulturer forbundet med månen, og visse forskere påviser en kobling mellem retningen på jættestuernes gange og måneformrækker på den tid.

KILDE: JÆTTESTUEBYGGERNE. ARKITEKTUR I DANMARKS STENALDER. SVEND ILLUM HANSEN. FORLAGET KAMRIS. 2016.

Der er visse fællestrekk og normer inden for gravbyggeriet. Men så er der også små forskelle, der står som en slags fingeraftryk efter en bestemt stenbygger.

SVEND ILLUM HANSEN, ARKÆOLOG

Gravkammerenes udvikling

Fra 3950 f.Kr.
Tidlig bondestenalder.

Fra 3800 f.Kr.
Langhøje med gravkammer af træ.

Omkring 3600 f.Kr.
Træbyggede gravkammer bliver afløst af stenbyggede kamre, og de såkaldte dysser opstår.

Fra 3400 f.Kr.
Mellem-bondestenalder.

Omkring 3300 f.Kr.
Gravkammeret får en mere kompleks konstruktion, og indgangen udvides til en gang, og jættestuene opstår.

Omkring 2900 f.Kr.
Byggeriet af storstensgrave ophører.

Yngre bondestenalder 2850 f.Kr.
Dysser og jættestuer bruges rituelt og til genbegravelser.

Ældre bronzealder fra 1700 f.Kr.
Stenalderens monumenter spiller fortsat en rituel rolle, og urner begravnes i højene.